Maastricht University

Een nieuw tweetalig juridisch woordenboek

Citation for published version (APA):

de Groot, G.-R. (1990). Een nieuw tweetalig juridisch woordenboek. *De Juridische Bibliothecaris*, (2), 21-27.

Document status and date:
Published: 01/11/1990

Document Version:
Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

• A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
• The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
• The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

Link to publication

General rights
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the “Taverne” license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Download date: 24 Apr. 2024

Een nieuw tweetalig juridisch woordenboek

door prof. mr Gerard-René de Groot[1]

Een verkorte versie van de onderhavige tekst werd op 20 september j.l. uitgesproken als voordracht ter gelegenheid van de aanbieding van de eerste exemplaren van het Juridisch Woordenboek Nederlands-Spaans/Diccionario Jurídico Neerlandés-Español (onder redactie van M.C. Oosterveld-Egas Reparaz en J.B. Vuyk-Bosdriesz, Maklu Uitgevers/T.M.C. Asser Instituut) aan de minister van justitie Mr. Dr. E.M.H. Hirsch Ballin en aan de Ambassadeur van Spanje, M.M. Sassot Cañadas

1. Inleidende opmerkingen

Ten tijde van de voordracht is in Maastricht –als alles naar wens is verlopen– mevr. Bernadette van Leeuwen op een rechtswetenschappelijk proefschrift gepromoveerd tot doctor. De achtste bij dit proefschrift behorende stelling luidt: "Het samenstellen van een tweetalig juridisch woordenboek dient als juridisch-wetenschappelijk onderzoek te worden gekwalificeerd en ondersteund."[2]

Het is me uiteraard onbekend, of mevr. van Leeuwen deze stelling inderdaad tegen –zoals dat vroeger heette– "bedenkingen van de faculteit" heeft moeten verdedigen. Graag neem ik echter deze gelegenheid waar, zulks op deze plaats te doen.

Het is trouwens niet echt moeilijk deze stelling te verdedigen, nu straks het Nederlands-Spaans Juridisch Woordenboek zal worden gepresenteerd. Degenen die zich door mijn woorden niet laten overtuigen, zullen mij dadelijk met het nieuwe woordenboek in de hand gelijk moeten geven.

Alvorens iets te zeggen over het grote belang van het verschijnen van dit Juridisch Woordenboek Nederlands-Spaans wil ik kort met U stilstaan bij de problematiek van het vertalen van juridische teksten in het algemeen en wel met name bij de problemen van het vertalen van juridische terminologie.

2. De moeilijkheid van het vertalen van juridische terminologie

De vaktaal van juristen is zeer sterk systeemgebonden. Rechtssystemen verschillen van staat tot staat. Elke staat kent daarom zijn eigen zelfstandige juridische terminologie. Er zijn zelfs staten, waarbinnen meerdere rechtssystemen naast elkaar gelden[3], die alle een in beginsel onafhankelijke juridische terminologie bezitten. Een internationale juridische vaktaal ontbreekt nagenoeg geheel. Zij bestaat slechts voorzover bepaalde rechtsgebieden "geïnternationaliseerd" zijn, zoals met name op het gebied van het volkenrecht en het Europees recht het geval is. Op deze gebieden ontwikkelt zich langzamerhand tesamen met een nieuw (internationaal) rechtssysteem ook een internationale (meertalige) terminologie[4]. Voor rechtsgebieden als staatsrecht, administratief recht, strafrecht of burgerlijk recht ontbreekt een dergelijke internationale terminologie echter nagenoeg geheel.

Hoe sterk de systeemgebondenheid van juridische terminologie is, zien we aan de terminologische verschillen tussen het nu nog geldende Nederlandse Burgerlijk Wetboek en het Nieuw Burgerlijk Wetboek, dat op 1 januari 1992 in werking zal treden. Door de in werking treding van dat nieuwe wetboek zal op terminologisch gebied nog al wat veranderen[5]. Het intussen beruchtste voorbeeld van die terminologische verschuivingen is de herijking van de begrippen "zaak" en "goed". Naar huidig recht zijn goederen stoffelijke voorwerpen en zaken de optelsom van goederen en rechten (vgl. art. 555 BW). Naar NBW zijn zaken de stoffelijke voorwerpen en goederen de optelsom van zaken en rechten (Vgl. art. 3:1 NBW). Vertalers van civielrechtelijke teksten uit of naar het Nederlands zullen moeten bijscholen met het oog op de terminologische vernieuwingen. Standaardvertalingen van juridische teksten naar het Nederlands en vanuit het Nederlands zullen aan de terminologische veranderingen moeten worden aangepast. Vertaalsuggesties in meertalige[6] juridische woordenboeken moeten worden bewerkt, tenminste voorzover deze woordenboeken nog geen rekening hebben gehouden met de thans voor deur staande wijzigingen.

De systeemgebondenheid van juridische terminologie wordt ook duidelijk, indien we zien, dat één taal in meerdere rechtssystemen als rechtstaal kan worden gebruikt. Binnen die taal ontstaan dan evenveel rechtstalen als rechtssystemen, waarin die taal als rechtstaal wordt gehanteerd. Zo wordt de Nederlandse taal behalve in Nederland als rechtstaal benut in Aruba, België, de Nederlandse Antillen en Suriname. Er bestaat dus niet één Nederlandse rechtstaal, maar tenminste vijf verschillende rechtstalen[7]. Deze rechtstalen vertonen onderling soms sterke terminologische verschillen. De Belgische rechtstaal kent de ter-

[1] Prof. mr G.R. de Groot is hoogleraar rechtsvergelijking en internationaal privaatrecht aan de Rijksuniversiteit Limburg.

[2] B.H.A. van Leeuwen, Beginselen van behoorlijk ondernemingsbestuur. Een onderzoek naar de juridische normering van het besturen van een onderneming, Maastricht 1990.

[3] Dit is zelfs binnen het Koninkrijk der Nederlanden het geval. Het Koninkrijk in Europa, de Nederlandse Antillen en Aruba hebben in beginsel onafhankelijke rechtssystemen. Ook de rechtsterminologie is derhalve per land van het Koninkrijk autonoom. Mede door het concordantiebeginsel van art. 39 Statuut voor het Koninkrijk zijn de verschillen tussen de rechtsstelsels van de drie landen relatief gering, zodat het aantal terminologische moeilijkheden beperkt is.

[4] Vgl. de zestalige terminologielijsten, die door het Europees parlement, directoraat vertalingen en terminologie zijn gepubliceerd betreffende de Juridische Terminologie van de Europese Gemeenschappen (november 1976, PE 42.622) en betreffende de Terminologie van de Rechten van de Mens (mei 1976, PE 43.330).

[5] Zie E.H. Hondius e.a., Het Nieuw Burgerlijk Wetboek in 400 trefwoorden, Deventer 1983.

[6] Onder meertalig versta ik ook tweetalig.

[7] Daarnaast heeft zich nog een Nederlandstalige rechtsterminologie op het gebied van het EG-recht ontwikkeld. Vgl. de in noot 4 vermelde terminologielijst betreffende de juridische terminologie van de EG.

men als "hof van assissen" "procureur des konings", "verlengde minderjarigheid",: begrippen, die in Nederland volstrekt onbekend zijn. Daarnaast kent het Belgische recht begrippen, die geheel of ten dele een andere inhoud hebben dan in het Nederlandse recht zoals "arrondissementsrechtbank", "emancipatie". Deze verschillen maken het nodig om soms zelfs tussen de Nederlandse en Belgische rechtstalen te vertalen[8].

Hoe moet juridische terminologie nu worden vertaald? Van belang is in de allereerste plaats om vast te stellen, dat van rechtstaal naar rechtstaal moet worden vertaald. Niet mag in de "omgangsterminologie" van de doeltaal worden vertaald. Waar zowel binnen de brontaal als binnen de doeltaal meerdere rechtstalen kunnen bestaan, moet de betekenis van de te vertalen termen steeds in hetzelfde brontaalrechtssysteem worden onderzocht, waarna steeds in hetzelfde doeltaalrechtssysteem een begrip met dezelfde inhoud moet worden gezocht. De kern van het vertalen van juridische terminologie is daarom rechtsvergelijking.

Door rechtsvergelijking moet de vertaler van juridische terminologie voor een begrip uit het brontaalrechtssysteem een equivalent in het doeltaalrechtssysteem vinden. Dit is echter gemakkelijker gezegd dan gedaan. Wanneer mag men namelijk de conclusie trekken, dat begrippen uit het brontaalrechtssysteem overeenkomen met bepaalde begrippen uit het doeltaalrechtssysteem? Wegens de extreme systeemgebondenheid van juridische begrippen is een volledige equivalentie logisch slechts mogelijk, indien de brontaal en de doeltaal op hetzelfde rechtssysteem betrekking hebben. Dit is uitsluitend het geval, indien binnen een twee- of meertalig rechtssysteem moet worden vertaald (zoals bijvoorbeeld in België, Canada, Finland of Zwitserland). Zodra de brontaal en de doeltaal op verschillende rechtssystemen betrekking hebben is volledige equivalentie onmogelijk. Toch plegen bepaalde op verschillende rechtssystemen betrekking hebbende termen vrij algemeen als equivalenten te worden beschouwd. U zou immers vreemd opkijken, indien ik nu zou betogen dat het Nederlandse begrip huwelijk niet equivalent is met het Belgische begrip huwelijk of het Spaanse matrimonio, omdat er verschilletjes bestaan met betrekking tot de vereisten voor het aangaan van een geldig huwelijk, de huwelijksgoederenregimes en de echtscheidingsvoorwaarden[9]. In wezen zijn de genoemde begrippen equivalent, zodat ze als elkaars vertaling acceptabel zijn. "C'est une question d'ordre pragmatique" schreef daarover de Amsterdamse comparatist Isaac Kisch[10]. Dit antwoord is echter niet erg bevredigend. Welk doel moet immers in het oog worden gehouden bij een dergelijke pragmatische beslissing?

Van essentieel belang is m.i. context en doel van de vertaling. Het karakter van het document dat moet worden vertaald kan van secundair belang zijn. Het is mogelijk, dat bepaalde woorden in een zekere context acceptabele equivalenten zijn, maar in een andere context niet. Het is ook van belang, of een vertaling moet worden gemaakt om personen, die een bepaalde taal niet beheersen de mogelijkheid te bieden om een oppervlakkige indruk van de inhoud van een tekst te geven, of dat de vertaling naast de brontekst de status van authentieke tekst zal krijgen. In het laatste geval is het belangrijk, dat de termen in de doeltekst geen engere of ruimere betekenis dan die van de brontekst hebben. In dit perspectief kunnen we reeds vaststellen, dat de conclusie, dat begrippen acceptabele equivalenten zijn een zeer betrekkelijke is.

Soms wordt gesteld, dat in het doeltaalrechtssysteem een functionele equivalent moet worden gevonden: een begrip uit de brontekst moet worden vertaald met een woord, dat in het met de doeltaal verbonden rechtssysteem een soortgelijke functie heeft als het te vertalen begrip in zijn "eigen" rechtssysteem. Dit klinkt verleidelijk, maar ik betwijfel toch, of deze methode steeds tot goede resultaten leidt. Het komt namelijk regelmatig voor, dat juridische problemen in verschillende rechtssystemen op zeer uiteenlopende wijze –via verschillende rechtsinstituten– worden opgelost. In dergelijke gevallen zien we in het perspectief van de rechtsvergelijking een contextgebonden functionele equivalentie. Maar het zou niettemin misleidend zijn om dergelijke contextgebonden equivalenten als elkaars vertaling te gebruiken. Ik zal proberen deze stelling door een voorbeeld toe te lichten. Sommige problemen die in Duitsland worden opgelost door de conclusie, dat een bepaald gedrag in strijd met "Treu und Glauben" zou zijn, worden in het Nederlandse recht opgelost via het instituut van de "dwaling". Maar zelfs in een dergelijke context zou ik een vertaling van het Duitse "Treu und Glauben" door het Nederlandse "dwaling" afkeuren. De systeem-technische positie van "Treu und Glauben" en "dwaling" is daarvoor te verschillend. Indien we deze begrippen als elkaars vertaling zouden gebruiken, zouden we juristen in verwarring kunnen brengen. Uit dit voorbeeld kunnen we concluderen, dat de vereiste equivalentie niet slechts een functionele dient te zijn, maar ook systeemtechnisch gefundeerd moet zijn.[11]

Als we geen acceptabele functionele, systeemtechnische equivalenten in het doeltaalrechtssysteem kunnen ontdek-

[8] Zie over de noodzaak van een dergelijke "intralinguistic translation": G.E. Buzelli, General problems in scientific and technical translation, Babel 1970, 141. Vgl. over het uit art. 4 sub c van het Nederlandse Taalunieverdrag blijkende voornemen om de Nederlandse en Belgisch-Nederlandse rechtstaal te unificeren: G.R. de Groot, Belgisch Nederlands Taalunieverdrag: een "verborgen" opdracht tot rechtsvergelijking en rechtsunificatie?, NJB 1983, 374–378; ook afgedrukt in J.P. Balkema/G.R. de Groot, Recht en vertalen, Deventer 1987, 127–135.

[9] Vgl. Isaac Kisch, Droit comparé et terminologie juridique, in: Mario Rotondi, Inchieste di diritto comparato, Padova/New York 1973, 407–423; ook afgedrukt in: G. Fritschy (ed.), Vertalen vertolkt, Amsterdam 1976, 124–139.

[10] Zie het in de vorige noot geciteerde opstel.

[11] Vgl. Susan Sarcevic, Bilingual and multilingual legal dictionaries: New standards for the future, Revue générale de droit 1988, 964, 965: "The differences between these two systems are sometimes so great that a functional equivalent may be similar to the source concept only as far its general function or usage is concerned, whereas the legal concept it denotes in the restricted sense is different." Zie voorts Jean-Claude Gémar, La traduction juridique: art ou technique d'interprétation, Revue générale de droit 1987, 495 e.v.

ken, moeten we naar surrogaatoplossingen[12] zoeken. In grote lijnen kunnen drie surrogaatoplossingen worden onderscheiden:

a) men vertaalt niet en benut in de doeltaal het oorspronkelijke begrip uit de brontaal. Eventueel licht men het begrip tussen haakjes of in een voetnoot toe door een "letterlijke vertaling"[13] of door een opmerking als "vergelijkbaar met ...";
b) men omschrijft het begrip uit de brontaal in de doeltaal
c) men ontwikkelt een neologisme, d.w.z. men introduceert in het doeltaalrechtssysteem een nieuw woord, eventueel weer gecombineerd met een toelichting in een voetnoot.

Over deze surrogaatoplossingen wil ik de volgende opmerkingen maken.

Ik heb geen grote sympathie voor de beslissing een woord onvertaald te laten. Het vooropstaande doel van een vertaling is de brontekst toegankelijker te maken voor personen die de taal van de brontekst niet beheersen. Dit doel wordt veronachtzaamd, indien men begrippen onvertaald laat. Indien men in de doeltekst vele onvertaalde begrippen uit de brontekst benut, dreigt bovendien het gevaar, dat de vertaling wordt tot een verzameling vreemdtalige termen, die aan elkaar worden gelijmd door voorzetsels, bijwoorden en werkwoorden uit de doeltaal. Indien de lezer weinig of geen affiniteit heeft met de woordstructuur van de brontaal, wordt hij geconfronteerd met een voor hem onbegrijpelijke combinatie van letters, die moeilijk kan worden uitgesproken en onthouden. Dit is met name nadelig, als een bepaalde onvertaalde term herhaaldelijk opnieuw wordt gebruikt. Uit het voorgaande kunnen we concluderen, dat het gebruik van een onvertaalde term uit de brontaal in de doeltaal vooral moet worden vermeden, indien er weinig of geen etymologische verwantschap tussen beide talen bestaat.

De tweede surrogaatoplossing is de omschrijving. Indien een omschrijving in de doeltaal een nagenoeg perfecte definitie van een begrip uit de brontaal is, komt een dergelijke beschrijving in de buurt van een uit meerdere woorden bestaand equivalent. De zo omschreven juridische entiteit bestaat als dusdanig echter niet in het doeltaalrechtssysteem, maar is door de combinatie van zijn elementen voor een in dat rechtssysteem getraind jurist begrijpelijk. Voorzover de omschrijving gebrekkig is, vertoont deze surrogaatoplossing karaktertrekjes van een neologisme. De wenselijkheid en het nut van de omschrijving als surrogaatoplossing hangt af van de lengte en complexiteit van de beschrijving.

De derde surrogaatoplossing is het neologisme: men benut in de doeltaal een woord, dat niet (of niet meer) wordt gebruikt in het aan de doeltaal gerelateerde rechtssysteem. Een voorbeeld vormt de vertaling van begrippen als "onrechtmatige daad" en "hecho ilicito" in het Engels. Een acceptabel equivalent vindt men niet in het rechtssysteem van Engeland en Wales. Derhalve wordt soms de vertaling "delict" voorgesteld. Een dergelijke vertaling voorkomt dat de vermelde continentaal-Europese begrippen met het common law-begrip "tort" worden verward. Een nadeel van een dergelijke neologisme is, dat het begrip "delict" Engelse juristen vreemd in de oren klinkt[14].

Naar welke maatstaven moet men nu een neologisme uitkiezen[15]? Uiteraard moet men zeker weten, dat de beoogde term in het doeltaalrechtssysteem onbenut is. Elke ook maar in enige uithoek van het rechtssysteem benutte term valt af. Zo keur ik bijvoorbeeld af om het begrip "common law" in het Frans als "droit commun" of in het Nederlands als "gemeen recht" te vertalen[16]. Deze termen worden reeds in een sterk afwijkende betekenis gehanteerd. Bij voorkeur dient het neologisme zo te worden gekozen, dat een jurist uit het doeltaalrechtssysteem zich daarbij wat kan voorstellen. Daartoe zijn termen die in het doeltaalrechtssysteem vroeger een equivalente betekenis hadden, bijzonder geschikt. Bruikbaar zijn ook Romeinsrechtelijke begrippen, voorzover men mag aannemen, dat juristen uit het doeltaalrechtssysteem (nog) enige kennis van het Romeinse recht hebben. Dikwijls komen ook begrippen in aanmerking, die weliswaar niet in het doeltaalrechtssysteem als juridische begrippen fungeren maar wel in een ander rechtssysteem, dat dezelfde taal als rechtstaal benut. Dit laatste verdient nadere toelichting.

In het tot nog toe betoogde werd uitdrukkelijk gesteld, dat vanuit de rechtstaal van een bepaald rechtssysteem in de rechtstaal van een bepaald ander rechtssysteem moet worden vertaald. Indien de doeltaal in meerdere rechtssystemen als rechtstaal fungeert zal moeten worden beslist naar de rechtsterminologie van welk land zal worden vertaald. Men mag niet zonder meer de ene keer in de terminologie van systeem A en de andere keer in de rechtsterminologie van systeem B vertalen. Indien men er echter voor gekozen heeft principeel in de terminologie van systeem A te vertalen, mag men bij gebreke aan acceptabele equivalenten in dat rechtssysteem acceptabele equivalenten uit systeem B of C als neologismen hanteren. Het verdient dan echter aanbeveling zulke neologismen als dusdanig te kenmerken, bijvoorbeeld door een uitdrukkelijke verwijzing naar systeem B of C.

In het oog moet worden gehouden, dat vertaalsuggesties in beginsel slechts gelden tussen de desbetreffende rechtsstelsels. Als de uitgangstaal en de doeltaal ook in andere rechtssystemen als rechtstaal worden gebruikt, kunnen tus-

[12] Susan Sarcevic, Bilingual and multilingual legal dictionaries: New standards for the future, Revue générale de droit 1988, 970 spreekt van "alternative equivalents" en onderscheidt a) borrowings; b) literal equivalents; c) descriptive equivalents; d) neologisms.

[13] D.w.z. een op de omgangstaal van brontaal en doeltaal georiënteerde vertaling van de elementen, waaruit het begrip in de brontaal bestaat.

[14] Peter W. Schroth, Legal translation, American Journal of Comparative Law 1986 (suppl.), 47–65 (met name 57 en 58). Zie ook G.R. de Groot, in D. Kokkini-Iatridou, Inleiding tot het rechtsvergelijkend onderzoek, Deventer 1988

[15] Vgl. Susan Sarcevic, Bilingual and multilingual legal dictionaries: New standars for the future, Revue générale de droit 1988, 974–976

[16] Vgl. Susan Sarcevic, Bilingual and multilingual legal dictionaries: New standards for the future, Revue générale de droit 1988, 973 (zie ook met name aldaar voetnoot 32).

sen die andere rechtssystemen andere vertaalsuggesties noodzakelijk blijken. Zo heeft de term "arrondissementsrechtbank" een volstrekt verschillende betekenis al naar gelang we naar de Nederlandse rechtstaal of naar de Belgische rechtstaal kijken[17]. De vertaling van die term in het Spaans van het Spaanse rechtsstelsel zal er dus verschillend moeten uitzien al naar gelang het Belgische of het Nederlandse begrip wordt bedoeld. Nog sterker uiteenlopend zouden de vertaalssuggesties kunnen blijken te zijn, indien we de Nederlandse rechtsterm met behulp van de terminologie van het Spaanse rechtsstelsel proberen weer te geven en de Belgische rechtsterm aan de hand van de terminologie van bijvoorbeeld Argentinië. De rechtstaal verschilt immers van land tot land, of beter nog van rechtssysteem tot rechtssysteem.

Doordat (acceptabele) equivalentie dikwijls slechts een partiële is, zijn vertaalsuggesties heel vaak niet omkeerbaar. Het kan zijn, dat een bepaalde term uit het brontaalrechtssysteem zonder al te groot risico steeds met een bepaalde term uit het doeltaalrechtssysteem kan worden vertaald. Omgekeerd hoeft dit echter niet te betekenen, dat de desbetreffende term uit het doeltaalrechtssysteem steeds met de uitgangsterm kan worden vertaald. Hieruit volgt, dat een per computer gerealiseerde alfabetische lijst van alle vertaalsuggesties met daarachter als vertaling de desbetreffende uitgangstermen zinloos zou zijn. In gevallen van partiële equivalentie zal het omkeren van de vertaalsuggestie tot zeer misleidende voorstellen leiden. Nog grotere fouten zullen ontstaan, indien termen uit het uitgangsrechtssysteem bij gebreke van een acceptabel equivalent in het doeltaalrechtssysteem zijn omschreven of in de doeltaal een neologisme werd geïntroduceerd. Omkering van de vertaalsuggesties per computer zouden in de nieuwe alfabetische lijst termen laten verschijnen die in dat rechtssysteem niet bestaan. Diverse unieke rechtsbegrippen uit dat rechtssysteem zouden in de nieuwe alfabetische lijst niet als uitgangstermen verschijnen, daar zij immers niet als vertaalsuggesties konden verschijnen.

Het voorgaande kunnen we als volgt resumeren:

a) De juridische terminologie is sterk systeemgebonden;
b) Een volledige equivalentie tussen juridische begrippen uit twee talen is slechts denkbaar als beide rechtstalen op hetzelfde rechtssysteem betrekking hebben;
c) Een (acceptabele) equivalentie geldt slechts tussen twee rechtssystemen en niet tussen twee talen;
d) Een begrip uit het brontaalrechtssysteem kan –al naar gelang de context– uiteenlopende (acceptabele) equivalenten in het doeltaalrechtssysteem hebben;
e) Indien een equivalent ontbreekt, zal een keuze moeten worden gemaakt tussen onvertaald laten, omschrijving, neologisme of een combinatie van deze mogelijkheden;
f) Ingeval van verandering van het doeltaalrechtssysteem of het brontaalrechtssysteem dienen vertaalsuggesties te worden aangepast.

[17] Zie de Groot, in: J.P. Balkema/G.R. de Groot, Recht en vertalen, Deventer 1987, 130.

3. Desiderata voor meertalige juridische woordenboeken

Op grond van dit betoog kunnen we de volgende desiderata formuleren met betrekking tot meertalige juridische woordenboeken:

1) In een voorwoord dient te worden gewaarschuwd voor de opvatting dat de vertaalsuggesties steeds equivalenten zijn. De gebruikers van een meertalig juridisch woordenboek moeten gevoelig worden gemaakt voor de problematiek van het vertalen van juridische termen.
2) Meertalige juridische woordenboeken moeten zich in principe beperken tot vertaalsuggesties tussen twee rechtssystemen[18], daar het vertalen van juridische teksten een rechtsvergelijkend vertalen van rechtssysteem naar rechtssysteem is.
3) Aangegeven moet worden, of er sprake is van nagenoeg volledige equivalentie (acceptabele equivalentie) danwel van partiële equivalentie.
4) Indien in het doeltaalrechtssysteem een equivalente term ontbreekt, dient zulks te worden aangegeven. Het woordenboek moet vervolgens in de doeltaal een omschrijving geven of een neologisme voorstellen.
5) Neologismen dienen als dusdanig te worden gekenmerkt om te voorkomen, dat ze door gebruikers als termen uit het doeltaalrechtssysteem worden beschouwd. De keuze van een bepaald neologisme moet worden gemotiveerd.
6) De plaats van de uitgangstermen en de vertaalsuggesties in hun respectievelijke rechtssystemen dient door citaten van contexten of door literatuuraanwijzingen te worden toegelicht om de vertaalsuggesties controleerbaar te maken.
7) Vertaalsuggesties dienen in geval van wijzigingen in het brontaalrechtssysteem of het doeltaalrechtssysteem te worden heroverwogen.
8) Uitgangstermen en vertaalsuggesties mogen niet klakkeloos worden omgedraaid. Door de uitgangstermen enerzijds en partiële equivalenten, omschrijvingen of neologismen anderzijds om te draaien, zouden volstrekt foutieve vertaalsuggesties ontstaan.

Een juridisch meertalig woordenboek dat een poging doet om deze desiderata te vervullen is een grote prestatie, die als wetenschappelijk werk moet worden gequalificeerd. Het nieuwe Nederlands-Spaanse Juridisch Woordenboek is daar een voorbeeld van. Dat het ook anders kan, blijkt echter uit vele andere juridische woordenboeken en woordenlijsten die er op de markt zijn[19]. Het moge zo zijn dat ook achter die woordenboeken veel werk schuil gaat. Wetenschappelijke allure missen de meeste werken evenwel. Laat mij daarvan een voorbeeld geven.

Enige maanden geleden kreeg ik een meertalig woorden-

[18] Binnen een meertalig rechtssysteem ligt zelfs een beperking tot één rechtssysteem voor de hand.

[19] Thomas Reynolds, Comparative legal dictionaries, American Journal of Comparative Law 1986, 551–558; C.J.P.van Laer, De vertaling van buitenlandse rechtstermen: de misère van vraag en aanbod?, Juridische Bibliothecaris, 1987, 4–5

boekje onder ogen, waarin ondermeer Nederlandse juridische begrippen in drie verschillende andere talen (Engels, Frans en Duits) werden vertaald[20]. Een bepaalde zin uit het voorwoord verbaasde mij in bijzondere mate: "De aandacht wordt erop gevestigd dat deze woordenlijst niet meer beoogt dan vertalingen te geven; verschillen rechtsbegrippen worden in deze woordenlijst niet aangegeven." Reeds uit deze zin blijkt m.i., dat de samenstellers van dat woordenboekje geen goed beeld hadden van het vertalen van juridische terminologie. De belangrijkste moeilijkheid bij het vertalen van juridische termen zit hem juist in het feit, dat rechtssystemen en daardoor ook de door die systemen benutte begrippen van elkaar verschillen. Zonder inzicht in de verschillen en overeenkomsten tussen de desbetreffende rechtssystemen kan een dergelijke beslissing niet worden genomen en derhalve geen vertaling worden gesuggereerd. Soms zal na rechtsvergelijking blijken, dat de vertaling uit een acceptabel equivalent kan bestaan. Vanwege de dikwijls beperkte of zelfs afwezige equivalentie zal het woordenboek echter vaak verschillen in rechtssystemen zichtbaar moeten maken om zo omschrijvingen of neologismen te introduceren. De meertalige vaktermenlijst, waarop ik zoëven doelde, doet zulks niet. De ergste fout, die deze meertalige woordenlijst maakt, is echter het feit, dat de vertaalsuggesties kennelijk per computer zijn omgedraaid[21]. Het maakt die publicatie voor ongeoefende gebruikers al naar gelang de omstandigheden nutteloos tot gevaarlijk. Geoefende gebruikers kunnen de lijst wellicht eens gebruiken om een weggezakte vertaalmogelijkheid uit het geheugen op te diepen, waarschijnlijk zullen ze echter de aanschaffing van de lijst betreuren.

4. Het nieuwe Juridisch Woordenboek Nederlands-Spaans in het perspectief van de desiderata

Dat het ook anders kan, bewijst het nieuwe Nederlands-Spaanse Juridisch Woordenboek. Dit woordenboek vervult de desiderata, die ik zoëven heb geformuleerd. De samenstellers geven daardoor blijk voortreffelijk zicht te hebben op de problematiek van het vertalen van juridische teksten. Aan de desiderata is op flexibele, elegante en praktische wijze gestalte gegeven. De samenstellers hebben daarbij vooral de praktische hanteerbaarheid van het woordenboek voor ogen gehouden.

In de eerste plaats wordt het woordenboek door een boeiende verantwoording ingeleid. Uitdrukkelijk wordt gesteld (p. XIV), dat de door rechtsvergelijking "gevonden vertaalsuggesties per definitie geen volledige juridische equivalentie (bieden), toch zijn zij wat men noemt 'good enough', dat wil zeggen als vertaling aanvaardbaar binnen een gegeven situatie." Op het einde van de verantwoording lezen we (p. XVI): "De samenstellers hopen dat dit woordenboek, door de combinatie van vertaling en verklaring, context en bronvermelding, een veilige gids zal zijn bij het vervaardigen van verantwoorde vertalingen en vertaler en jurist de weg zal wijzen naar bronnen voor nader onderzoek." Deze bescheidenheid siert de samenstellers en is tegelijk een teken voor de gebruiker, dat ook het beste meertalige juridische woordenboek geen alibi is voor het achterwege laten van zelfstandig nadenken en vergelijken teneinde een zo optimaal mogelijke vertaling van een begrip te ontdekken.

De samenstellers hebben zich beperkt tot de terminologie van het Nederlandse rechtssysteem wat de uitgangstermen betreft en de rechtstermen van het Spaanse rechtssysteem voor de doeltaal. Zij zijn niet voor de verleiding bezweken om Belgische rechtstermen "mee te nemen". Slechts af en toe zijn in het Spaans Latijns Amerikaanse bijzonderheden vermeld. Zo wordt bijvoorbeeld als vertaalsuggestie voor "echtscheidingsgrond" naast het in Spanje gebruikelijke "causa de divorcio" de Latijns-Amerikaanse variant "causal de divorcio" gegeven.

Dat de samenstellers de relativiteit van eventuele equivalentie tussen termen uit verschillende rechtssystemen hebben onderkend, bleek reeds uit de geciteerde passages uit de Verantwoording. Bij vele termen blijkt uit de gegeven vertaalsuggesties, dat men heeft gezien, dat een Nederlandse rechtsterm soms door uiteenlopende termen uit het Spaanse rechtsstelsel kan of zelfs moet worden vertaald.

Indien equivalenten ontbreken, is door vermelding van "Ned" aangegeven, dat het om een specifiek Nederlandse term gaat, die vervolgens in het Spaans wordt omschreven. Vaak wordt evenwel dan toch een mogelijke Spaanse vertaling aangegeven, voorafgegaan door de aanduiding "cf Esp", wat wil zeggen "in zeker(e) opzicht(en) vergelijkbaar met de Spaanse term X". De Verantwoording (p. XIV) stelt hieromtrent: "Door de vertaler of jurist kunnen de aldus verschafte gegevens afzonderlijk of in combinatie worden benut."

Bij vele termen worden illustraties gegeven. De vertaalsuggesties worden zo controleerbaar; iets van de context wordt zichtbaar.

De samenstellers van het woordenboek hebben duidelijk oog gehad voor de consequenties, die het jaar 1992 voor vertalingen uit en naar het Nederlands zal hebben. Hiermee doel ik op de invoering van het Nieuw Burgerlijk Wetboek op 1 januari 1992. Uitdrukkelijk wordt aangegeven, dat de termen "zaak" en "goed" op het moment van invoering van het NBW stuivertje wisselen. Ook andere termen uit het NBW worden aan de orde gesteld: zo vond ik de tijdsaanduidingen "terstond" "onverwijld" en "met bekwame spoed", die in het NBW uiteenlopende fasen van haast aanduiden.

[20] M.A.A. van Capelle/H.G. Punt, Internationale vaktermenlijst voor juristen, fiscalisten, accountants, bankwezen, handel en industrie, Arnhem 1989

[21] Een voorbeeld: als vertaling van de Nederlandse term "fiduciaire eigendom" vinden we als Duitse vertaling "fiduziarische Eigentum". De gebruikelijke term in het Duitse rechtsstelsel zou "Sicherungseigentum" zijn geweest. In de Duitse uitgangslijst treffen we wel weer de term "fiduziarische Eigentum" aan, maar niet in Duitsland gebruikelijke termen als "Sicherungseigentum" of "Sicherungsübereignung". Een andere term, die in de Duitse uitgangslijst ontbreekt, is "geschäftsfähig". Deze term kon ook niet voorkomen, want het Nederlandse equivalent voor dit begrip "handelingsbekwaam" is in het perspectief van de terminologie van het Duitse BGB foutief vertaald door "handlungsfähig". En die laatstgenoemde term komen we dan wel weer in de door "omdraaiing" geschapen Duitse uitgangslijst tegen.

De blik op 1992 blijkt ook uit het feit, dat op blz. 228 als uitgangsterm is opgenomen "verslag over 1992" (vertaling: "memoria de 1992"). Deze futuristische aanpak heeft slechts één kleine schaduwkant. Het NBW schaft het in Groningen voorkomende zakelijke recht van beklemming, alsmede het stadsmeierrecht af. Tevergeefs zocht ik deze termen daarom in het woordenboek. De keuze deze termen weg te laten is in het perspectief van 1992 niet onbegrijpelijk. Als ik niet in Stadskanaal op stadsmeiergrond was geboren, zou mij deze omissie waarschijnlijk niet zijn opgevallen.

Het woordenboek wordt afgesloten door een woordenlijst Spaans-Nederlands. Deze woordenlijst beoogt echter niet vertaalsuggesties om te draaien. Ik citeer daarover de op blz. 255 afgedrukte Wegwijzer bij het register: "Het Register is geen beknopte woordenlijst Spaans-Nederlands. De Nederlandse woorden hoeven dus geen vertalingen te zijn van de Spaanse trefwoorden. Zij duiden slechts vindplaatsen aan met betrekking tot die trefwoorden. Om de gebruiker in het bos van woorden toch enige bomen te laten zien, zijn enkele Nederlandse woorden van een asterisk voorzien. Dat betekent dat dit woord in het algemeen en zonder nadere uitleg als vertaling voor het Spaanse uitgangswoord kan worden gebruikt."

In de Verantwoording (blz. XIII) wordt er op gewezen, dat in het onderhavige werk "ten opzichte van andere terminologische woordenboeken, met hun overheersende aandacht voor het zelfstandig naamwoord, een verschuiving is opgetreden ten gunste van werkwoorden en voorzetsels." Men vergelijke bij wijze van voorbeeld de duidelijke vertaalsuggesties, die worden gegeven voor het in juridische context zo belangrijke werkwoord "verlenen" (blz. 224).

In het woordenboek zijn ook in Nederlandse juridische teksten vaak voorkomende frases verwerkt. Ik wijs op "heden, de ... verscheen voor mij" (vertaalindicatie: cf Esp a ... comparece ante mí) (zie blz. 227). Zie verder de behandeling van "overwegende, dat ..." (vertaalsuggesties: (algemeen) considerando que, en vista de que, tomando en cuenta que, dada cuenta que; (t.a.v. de feiten, = aangezien) resultando: Que ...; (t.a.v. het recht, = overweging) considerando: Que ... (blz. 161). Ook de eedsformule: "zo waarlijk helpe mij God almachtig" wordt aan de orde gesteld. Aangegeven wordt dat het een typisch Nederlandse formule is (Ned), welke in het Spaans kan worden weergegeven met "así me asista Dios Todopoderoso". Voorts wordt er op gewezen, dat in Spanje bij de eed slechts "Io juro" wordt gezegd. Ook wordt daarbij vermeld, dat in Nederland de twee voorste vingers van de rechterhand moeten worden opgestoken, terwijl in Spanje de hand op de bijbel moet worden gelegd.

De presentatie van dit nieuwe woordenboek is een belangrijk moment. Tot nog toe bestond geen Nederlands-Spaans Juridisch Woordenboek. Wie toch naar vertaalsuggesties tussen beide rechtstalen zocht, moest zich behelpen met de normale woordenboeken Nederlands-Spaans of met de viertalige woordenlijsten van Le Docte. Voor het gebruik van Le Docte moest hij dan overigens wel over twee verschillende boeken beschikken. In 1987 werd een "Dictionnaire de termes juridiques en quatre langues" gepubliceerd, waarin vertalingen tussen Engels, Frans, Duits en Spaans werden voorgesteld[22]. Een jaar later verscheen eenzelfde werk, waarin in plaats van Spaans, Nederlands was opgenomen[23]

Maar ook in wetenschappelijk opzicht bereikt dit boek nieuwe standaards. De meeste juridische woordenboeken blijven steken op het niveau van ongemotiveerde woordenlijsten. Op de boekenplanken van de bibliotheek van de Rijksuniversiteit Limburg trof ik als gunstige uitzonderingen aan: Francesco de Franchis, Dizionario giuridico, Inglese-Italiano, Milano 1984 (geeft dikwijls in het Italiaans een omschrijving van Engelse juridische begrippen met vele uitvoerige verwijzingen naar literatuur, ook naar andere meertalige juridische woordenboeken); Ralph J.B. Anderson, Anglo-Scandinavian law dictionary of legal terms used in professional and commercial practice, Oslo etc. 1977 (waarin na de Engelse uitgangstermen telkens wordt aangegeven of het Noorse, Zweedse, resp. Deense rechtsstelsel directe, resp. partiële equivalenten kent, of zulke equivalenten mist. De uitgangstermen worden steeds beschreven, dikwijls onder verwijzing naar literatuur, waarna hetzelfde wordt gedaan voor de Scandinavische rechtsstelsels) en G. Hesseling, Juridisch woordenboek Nederlands-Frans (waarin de uitgangstermen en vertaalsuggesties telkens uitvoerig in context worden weergegeven). Indien ik echter alle bestaande meertalige juridische woordenboeken overzie en een werk voor "een eerste prijs" in aanmerking zou willen brengen, dan is het toch wel het nieuwe Nederlands-Spaanse woordenboek.

Hoe langer ik in dit woordenboek blader en lees, des te meer raak ik onder de indruk van de enorme creativiteit en de enorme werkkracht die nodig moet zijn geweest om dit doel te bereiken. Dit woordenboek is niet slechts van belang voor díe juristen en vertalers in Nederland en Spanje, die zich in beide landen met de Nederlands-Spaanse juridische contacten bezighouden. De opzet van dit woordenboek en de theoretische uitgangspunten verdienen ook de aandacht van iedereen, die –waar ook ter wereld– werkt aan meertalige juridische woordenboeken of nadenkt over de problematiek van het vertalen van juridische teksten. Ik zou het in dit verband toejuichen, indien de samenstellers in een aparte publicatie hun uitgangspunten nog eens uitvoeriger zouden expliciteren dan zij reeds in hun Verantwoording hebben gedaan.

5. Tenslotte

Het wetenschappelijk niveau van het onderhavige woordenboek heb ik zo voldoende onderstreept. In de bij het proefschrift van mevr. Van Leeuwen behorende stelling werd echter ook opgeroepen zulke wetenschappelijke juri-

[22] Edgar Le Docte, Dictionnaire de termes juridiques en quatre langues, Maklu Antwerpen 1987.
[23] Ibid., 1988.

dische woordenboeken te ondersteunen. Zulks moreel te doen, valt niet moeilijk. Ook financiële support van dergelijke projecten is echter noodzakelijk. Probeert U zich eens voor te stellen, hoe Uw financiële begroting er zou uitzien, indien aan U zou worden gevraagd –tesamen met anderen– naar model van dit woordenboek bijvoorbeeld een Juridisch Woordenboek Nederlands-Italiaans samen te stellen. U zult dan begrijpen, dat krachtige financiële ondersteuning een noodzaak is. Ik zeg dit zo uitdrukkelijk, daar mij bekend is, dat de samenstellers van dit woordenboek, c.q. het achter hen staande stichtingsbestuur bij menig potentieel subsidiegever tevergeefs hebben aangeklopt. Daar woordenboeken als het onderhavige goud waard zijn bij de steeds intensiever wordende grensoverschrijdende juridische communicatie, zijn zulke weigeringen kortzichtig.

Aan het eind van deze toespraak gekomen past het om de samenstellers van harte geluk te wensen met de voltooiing van hun interessant opus. Moge het oude Nederlandse spreekwoord: "Goed voorbeeld doet goed volgen" opgaan.

Bibliografische informatie

II. Wetgeving, jurisprudentie, verdragen

DOWNEY, M.J., The laws of Hong Kong. In: Hong Kong law journal. Vol. 19, part 2, 1989, p. 147–192.

REYNOLDS, T.H., A.A. Flores, Foreign law: current sources of codes and basic legislation in jurisdictions of the western world. Vol. I: The Western Hemisphere. AALL publications series: 33. Littleton, Co., Rothmann, 1989, (3 volumes projected, looseleaf).

IV. Bibliografieën: algemeen

INTERNATIONAL legal books in print, 1990–1991: an annotated bibliography, 1990. A Bowker – Saur publication.

V. Bibliografieën: Geografisch

BENNETT, J.R., Control of information in the U.S.: an annotated bibliography. Meckler, 1987.

A BIBLIOGRAPHY of Indian law, periodical articles: published in 1980–86. Comp. by D.A. Jorgenson and B.B. Heisinger. Vermillion, S.D.: Mc Kusick Law Library, School of law, University of South Dakota, 1986.

KHU, J.M.T. Selected bibliography of English language, materials on the law of the People's Republic of China. In: Columbia Journal of Transnational Law. Vol. 28, nr. 2, 1990, p. 531–575.

PETERS, E.J. Aboriginal self-government in Canada: a bibliography, 1986. Kingston, Ont.: Institute of Intergovernmental relations, Queens University, 1986.

SCHULTZ, C.B. Selective bibliography on Japanese trade law. In: American University Journal of International Law & Policy. Vol. 5, nr. 1, 1989, p. 207–216.

SUNG Yoon Cho, Law and legal literature on North Korea: a guide. Washington, DC. Library of Congress, 1988.

VII. Bibliografieën: speciale naar onderwerp

ANNOTATED bibliography: delimitation of exclusive economic zone boundaries between opposite and adjacent states and the Gulf of Maine dispute. In: Maryland Journal of International Law and Trade. Vol. 9, 1985, p. 181–186.

BIBLIOGRAPHY, comp. by H. Cooper, Journal of energy & natural resources law. Vol. 8, nr. 1, 1990, p. 66–73.

BIBLIOGRAPHY, comp. by H. Cooper, Journal of energy & natural resources law. Vol. 8, nr. 2, 1990, p. 152–160.

BOYLE, F.R. Searching the law: the states. A selective bibliography of state practice materials in the 50 states. Dobbs Ferry, N.Y. Transnational Publ. Inc, 1989.

KIRSH, H.J. Selected bibliography of construction law writings in Canada. Carswell, 1988.

KNIGHT, D.B. and M. Davies, Self-determination: an interdisciplinary annotated bibliography. New York, Garland, 1987.

REFUGEE women: selected and annotated bibliography, rev. and updated edition, 1989. UNHCR, Centre for Documentation on Refugees (CDR). Case postale 2500, CH-1211 Geneva.